

Natuurlijk bosbeheer

Bos- en wildbeheer moeten elkaar gaan dienen. Hoe de grote verloofing tot stand komt.

• Door Jaap Kuper

Ooit was Nederland bedekt door majestueuze loofbossen. Die boden een fantastisch leefgebied voor herten, reeën, zwijnen, roofdieren en onnoemelijk veel andere organismen. Helaas zijn deze wouden gekapt en is de bodem gedurende honderden jaren uitgeput. Wat er in Nederland aan bos is, verkeert al zo'n honderd jaar in een kunstmatige overgangsfase tussen ernstig gedegradeerd land - zoals woeste grond, heidevelden en stuifzand - en volwassen bos. En het grootste deel van het land is omgevormd tot landbouwgrond en verstedelijkt gebied.

Wat ons nog rest aan natuur is een schamele afspiegeling van wat er ooit was. Daaruit zou je kunnen opmaken dat er geen hoop meer is op enig herstel van natuur met allure. Maar dat klopt niet. Natuur kan zich verrassend goed herstellen. Tenminste, als we het natuurlijk proces de ruimte bieden. En dat doen we, in al onze ijver, te weinig.

Bosaanleg

Na eeuwen van ontbossing en overexploitatie, werd er vanaf het einde van de 19e eeuw nieuw bos in Nederland aangelegd. Het was vooral dennenbos omdat die boomsoort het nog redelijk goed deed op de verarmde bodems. Dennen leverden direct geschikte dekking voor wild en jacht, en op termijn zouden ze bruikbaar hout gaan opleveren.

Door de beschutting die het dennenbos de afgelopen honderd jaar aan de bodem heeft gegeven en door de constante

toevoer van dennennaalden heeft de bodem zich enigszins kunnen herstellen. Nog niet helemaal tot de rijke bodems van vóór de ontbossing. Daarvoor lenen de zure dennennaalden zich niet goed. Wel hebben de dennen er na een eeuw bodemontwikkeling voor gezorgd dat loofbomen die hier van nature thuishoren zich nu weer spontaan kunnen vestigen en opgroeien in dat dennenbos. Die ontwikkeling is al op veel plaatsen zichtbaar. Onder het ouder wordende dennenbos zien we nu een onder-etage van loofbomen ontstaan. De 'verloofing', en dus het herstel, van het Nederlandse bos, vindt spontaan plaats. Het kost tijd, maar geen geld, om dit natuurlijke herstel te laten geschieden.

De dennen hebben op de zandgronden in feite de weg bereid voor de terugkeer van het loofbos. Zij slaan de brug tussen ernstig gedegradeerde gronden naar de ontwikkeling van bos met een natuurlijke boomsoortensamenstelling. Het is nu slechts zaak om de loofbomen die zich spontaan hebben gevestigd, tot volwassen bomen te laten uitgroeien. En dat is heel eenvoudig: geef ze de tijd. Kap ze niet. Wees gelukkig met wat de natuur gratis bezorgt, en met de ontwikkeling tot echt bos. Wég van de houtakkers van vroeger, óp naar bos dat verrast, dat biodivers is, en van een weldadige schoonheid. Bos waar wild recht op heeft.

De huidige situatie

Tot op de dag van vandaag domineren de dennen nog steeds het Nederlandse bos. Je zou dus verwachten dat de overgang

van naaldbos naar loofbos overal aan de gang is. Dat is helaas niet zo. Maar waarom dan niet?

Er zijn twee zaken die het proces van verloofing (de transitie van naaldbos naar loofbos, van overgangsfase naar volwassen bos) danig dwars zitten. Aan beide is gelukkig wat te doen. De eerste is de constant te hoge vraadruk door grote hoefdieren. Die voorkómt dat voldoende jonge loofbomen kunnen overleven en doorgroeien. De tweede is de aanpak van bosbeheerders die kaalkap weer als exploitatiemethode hebben omhelst, om daarna weer met naaldbomen nieuw bos aan te gaan leggen. Daarmee blokkeren zij de ontwikkeling naar loofbos. Zij zetten de bosontwikkeling zelfs weer honderd jaar terug.

Het wildbeheer

Momenteel wordt het wildbeheer, en dus het afschot, aangestuurd op basis van getalsmatige doelstanden die over de jaren overal min of meer constant gehouden worden. Die doelstanden houden weinig rekening met de mogelijkheid om naaldbos via natuurlijke verjonging tot loofbos te laten ontwikkelen, waarmee het leefmilieu voor flora en fauna op een veel hoger niveau gebracht zou worden. Wilde hoefdieren zouden juist dáár veel baat bij hebben.

Het constant aanhouden van te hoge doelstanden, ontnemt de kans tot het laten ontstaan van loofhoutverjonging. Er wordt bovendien weliswaar gestreefd naar het bereiken, en vervolgens continueren, van doelstanden, maar in de praktijk zijn de wildstanden vaak ook nog hoger dan de doelstanden. Het resultaat is dan ook dat verjonging door loofbomen slecht van de grond komt. Dat speelt vooral op de Veluwe. Zo blijft het wildbiotoop gedomineerd door naaldbos. Dat is onnatuurlijk voor Nederlandse omstandigheden, en verre van optimaal voor de fauna.

Dat moet anders. En dat kan ook.

De loofboomsoorten die hier van nature thuishoren vestigen zich nu spontaan in het oudere dennenbos.

Hoe helpen we de verloofing op gang?

We willen met het bos liefst alles overal tegelijkertijd. Het kunnen waarnemen van wild staat daarbij hoog op de agenda. Dat botst met het streven naar natuurlijke verjonging van loofbomen. Maar als we naar omstandigheden zouden streven waarbij overal natuurlijke verjonging mogelijk zou zijn, dan

ontstaat er een wildstand die zo laag is dat een bezoeker nooit meer een beest ziet. Dat is ongewenst en ook niet realistisch. Het gaat ook niet alléén om loofhoutverjonging, maar ook om duurzaam beheer van wildpopulaties. Dat willen zowel de wild- als de bosbeheerders. En dat kan ook goed samen. Om natuurlijke bosverjonging met loofbomen mogelijk te maken, is het namelijk helemaal niet nodig dat er permanent en overal een lage wildstand is. Als de verjonging met loofbomen maar een keer de kans krijgt, is het loofbos voor de volgende eeuwen gewaarborgd.

Een oplossing, die ook van nature voorkomt, is een plaatselijk en tijdelijk verlagen van de wildstand. Zo laag en zo lang dat zich op die plek loofbomen kunnen vestigen en de topscheuten ervan tot buiten het bereik van de hoefdieren kunnen groeien. Waar we verjonging willen, houden we een lage stand aan, en waar de jonge bomen boven de vraathoogte uitgegroeid zijn, kan zonder bezwaar een hogere wildstand worden aangehouden. Zo ontstaan er periodiek 'verjongingszones' en 'doorgroeizones'.

De verjongingszones hoeven slechts een beperkt deel van het bos in te nemen, hoogstens tien procent, maar waarschijnlijk volstaat minder. Het verjongingsproces in de verjongingszone zal zo'n tien tot vijftien jaar duren, het doorgroeien een veelvoud daarvan, honderd tot tweehonderd jaar.

Zonering in verjongings- en doorgroeizones heeft ook voor de recreant voordelen. In de doorgroeizones kunnen hogere wildstanden worden aangehouden dan momenteel gemiddeld over het hele bosareaal gebruikelijk is. Dat schept een grotere kans om wild te spotten.

Er zijn twee methodes die de omvang van verjongingszones beperkt kunnen houden. De ene is het uitrasteren van de verjongingszone. Dat is effectief maar duur. De andere methode is het toepassen van ecologische jacht.

Met het loofbos ontwikkelt zich het meest natuurlijke, en rijke, wildbiotoop.

Het Nederlandse bos verkeert in een kunstmatige overgangsfase tussen ernstig gedegradeerd land en volwassen bos.

Ecologische jacht

Ecologische jacht richt zich op het nabootsen van het effect dat roofdieren hebben op prooidieren. Enerzijds romen roofdieren een deel van de prooidierpopulatie af. Anderzijds hebben zij effect op het terreingebruik door prooidieren. Prooidieren mijden gebieden die zij als gevaarlijk ervaren. Daardoor ontstaan verschillen in vrattendruk in het veld. Dat is nu precies wat we voor het verkrijgen van natuurlijke verjonging van loofbomen nodig hebben. We moeten wild daarom gaan bejagen alsof we roofdieren zijn. Dat heet ecologisch jagen.

Daarbij moeten we allereerst vaststellen waar verjonging gewenst is. Daar moet een zone met lage vrattendruk komen. Voor de prooidieren dus een onveilige zone. Daarbuiten komt dan een relatief veilige zone waar de wildstand hoger mag zijn. De aanwijzing van veilige en onveilige zones moet over een lange periode constant gehouden worden. Voldoende lang om loofhoutverjonging boven de vraathoogte uit te kunnen laten groeien. Prooidieren moeten ook voldoende gebied kunnen bereiken waar zij veilig en voldoende kunnen foerageren en verblijven, anders werkt het systeem niet.

De wijze waarop de jacht wordt uitgeoefend moet het verschil in veiligheid tot stand brengen. Het zwaartepunt moet binnen de zone met gewenst lage vrattendruk worden gelegd. Er moet gejaagd worden op een manier die net zo onvoorspelbaar is als dat bij roofdieren het geval is. Op onvoorspelbare tijden van de dag jagen, en ook van het jaar, maar vooral binnen een voorspelbaar gebied – de verjongingszone. Prooidieren zullen dan ervaren welke zone gemeden moet worden. Zij maken van nature steeds een afweging tussen de drang om te vreten en gevaar te mijden.

Dit vereist nog wel de nodige praktische uitwerking. Zoals bij het maken van de juiste ruimtelijke keuzes, zowel bosbeheer-technisch (waar wel/geen verjonging), wildbeheer-technisch (omvang verjongingszone, jachtinzet), als recreatief (zichtbaarheid van dieren voor bezoekers). In juridisch opzicht hoeft er niets te veranderen. De huidige wetgeving maakt ecologische jacht al mogelijk.

Het wildbeheer zal wel enigszins moeten worden aangepast. Naarmate dat zich meer gaat richten op de integratie van habitat- en populatiebeheer, zal het daar overigens volop de vruchten van plukken. Selectie van afschot op basis van antropogene criteria moet, op zijn minst deels, worden afgestemd op criteria die voor roofdieren gelden. Het verlagen van de wildstand in de verjongingszone is daar dan belangrijker dan de selectie op basis van door mensen bedachte normen. Zonder overigens ethische normen te veronachtzamen.

Met deze aanpak, die zeker niet vanzelf zal gaan, kan één van de oorzaken die verloofing bemoeilijkt of blokkeert, worden weggenomen.

Terugval naar kaalkap

De tweede zaak die voorkomt dat naaldbos spontaan ontwikkelt tot loofbos is de exploitatiewijze van bos door kaalkap en her-aanleg met naaldbomen. Het bos wordt daarbij behandeld als een soort landbouwgewas, in plaats van een zich continu ontwikkelend ecosysteem.

Rond 1985 is kaalkap door vrijwel alle bosbeheerders in Nederland afgezworen omdat het te schadelijk was voor het bos. De biodiversiteit en bosethiek worden bij kaalkap rigoreus vernietigd, en het nieuw aangelegde, gelijkjarige,

bos is kwetsbaar voor stormen en plagen. Daarom werd toen overgestapt op exploitatie door boomsgewijze selectie en oogst, uitkap, uit permanent bos. Sindsdien is in Nederland de biodiversiteit en schoonheid van het bos flink toegenomen, is de stabiliteit ervan versterkt en zijn de beheerkosten gedaald. Allemaal winst dus.

Met het afbraakbeleid van staatssecretaris Bleker is daar echter verandering in gekomen. Onder het mom dat er meer geld verdiend moest worden uit houtoogst is in het bosbeheer van de rijksoverheid en een aantal bos-bezittende gemeentes weer ouderwetse kaalkap als exploitatievorm omhelst. Oud dennenbos, met alle jonge loofbomen eronder, wordt vlaktegewijs kaalgekapt om opnieuw te kunnen beginnen met jong naaldbos. En dat terwijl die jonge loofbomen juist de, gratis, aanzet tot het bos van morgen zijn.

Het argument dat voor verwijdering van de jonge loofbomen wordt aangevoerd is dat er zich per hectare te weinig loofbomen hebben gevestigd of dat ze te krom en takkig zijn om ooit goed geld op te kunnen leveren. Maar het feit dat ze zich gratis hebben gevestigd – er zijn dus geen investeringslasten gedurende decennia - en ook helemaal vanzelf dik worden, leidt er juist toe dat ze uiteindelijk winst gaan opleveren. Dat wordt door de uitvoerders van kaalkap kennelijk buiten beschouwing gelaten. De door kaalkap noodzakelijk geworden investering voor her-aanleg van nieuw bos, die aantoonbaar onrendabel is, wordt blijkbaar niet als probleem ervaren. Kaalkap maakt intussen wel dat bosbeheer netto geld kost, en dat terwijl bomen van nature gratis hout produceren.

Het wrange is dat kaalkap en her-aanleg helemaal niet tot de beoogde hogere netto-inkomsten leiden maar juist tot exploitatieverliezen (zie het artikel "Plenteren op z'n Nederlands" van Kuper en Swart in het Vakblad NatuurBosLandschap van maart 2018). Er is werkelijk geen enkel geldig argument te bedenken dat deze vorm van niet-duurzaam beheer rechtvaardigt.

De constant te hoge wilddruk heeft er overigens zeker mee te maken dat het aantal jonge loofbomen onder oud dennenbos vaak laag is, en de stamkwaliteit vaak verre van (financieel) optimaal. Vooral op de Veluwe. Maar dat wil nog niet zeggen dat dit leidt tot een onrendabele exploitatie. Ten onrechte wordt die bewering misbruikt om kaalkap te rechtvaardigen, terwijl ook bossen waar al wél veel jonge loofbomen staan aan het kaalkapregime ten onder gaan. Dat er met ecologische jacht ook nog substantieel verbetering in de loofhoutverjonging kan worden bewerkstelligd, is hierboven al beschreven.

Koolstof en mineralen

Er zijn ook nog andere bezwaren tegen kaalkap. Omdat voor de her-aanleg van de volgende generatie naaldbos een geschikt kiembed nodig is, wordt na de kaalkap de bosbodem met ploeg of klepelmachine bewerkt. Daardoor wordt er zuurstof in de strooisel- en humuslaag gebracht. Dat veroorzaakt een versnelling van de afbraak van organisch bodemmateriaal. Dat gaat wel om zo'n 100 ton CO₂ per hectare. En omdat in de afgelopen tijd elk jaar meer dan duizend hectare gevarieerd bos zo is vernietigd, is er ieder jaar wel 100.000 ton CO₂ uit de bosbodem vrijgemaakt. Die is weer de lucht in gegaan. En dat was compleet overbodig.

Behalve koolstof worden door het bewerken van de bosbodem ook mineralen die aan het organisch materiaal gebonden zijn, gemobiliseerd. Die spoelen daardoor uit. De bosbodem

Het kost tijd, maar geen geld, om weer majestueuze loofwouden te laten ontstaan.

wordt daardoor niet alleen minder vruchtbaar, maar ook droger doordat bij afname van het organisch bodemmateriaal het waterbindend vermogen terugloopt. De klap die het bodemecosysteem wordt toegebracht, verlaagd ook nog eens de verweringscapaciteit van de bodem waardoor er óók weer minder mineralen voor de vegetatie beschikbaar komen. En dat terwijl er op de zandgronden al sprake is van tekorten aan opneembare mineralen.

Kaalkap en bodembewerking leiden tot koolstofuitstoot, bodemverarming en vernietiging van het jonge loofboskapitaal. Het zijn uiterst schadelijke ingrepen, geen duurzaam bosbeheer. Onmiddellijk stoppen met dit wanbeheer en voortgaan met het in de tachtiger jaren gekozen beleid, is de enige optie. Als het wildbeheer er dan ook nog op wordt afgestemd, kan het proces van spontane bosverjonging met alle daarbij horende materiële en immateriële waarden optimaal zijn beslag krijgen.

Bos beheren als ecosysteem

Bos behoudt zijn kenmerken en maatschappelijke waarden het best door het als permanent systeem in stand te houden. Houtoogst is daarbij best mogelijk, als die maar niet tot zodanige verstoring van het systeem leidt dat de ontwikkeling naar volwassen bos ernstig geschaad wordt. Geen kaalkap en geen bodembewerking dus. Exploitatie met het karakter van bos 'melken' hoeft geen bezwaar te zijn. Zodra het 'slachten'

wordt, gaat het te ver.

Bos ontstaat in Nederland van nature. De ontwikkeling naar loofbos gaat dan ook spontaan. Als je het exploiteert door selectieve uitkap van individuele bomen, of als reservaat beheert, blijft het altijd bos.

Er zijn diverse vormen van bosexploitatie die ervoor zorgen dat het bos als bos in stand blijft. Dat zijn: natuurvolgend bosbeheer (www.natuurvolgendbosbeheer.nl), geïntegreerd bosbeheer en Pro Silva bosbeheer. Dat zijn varianten van elkaar. Alle drie kenmerken zich doordat zij het bos als ecosysteem beheren en nooit kaalkap toepassen. Van deze drie vormen richt natuurvolgend bosbeheer zich het sterkst op facilitering van de verloofing van het bos.

Biotoop herstel door verloofing en ecologische jacht

Zo dienen bos- en wildbeheer elkaar. Het wildbeheer zorgt tijdens een periode van lage vrattendruk voor vestiging van loofbomen. Die loofbomen vormen het toekomstige bos dat zich ontwikkelt tot een robuust en rijk wildbiotoop. Veel natuurlijker en rijker dan het in eeuwen is geweest. De Nederlandse bossen kunnen weer echte wouden worden. Goed voor mens en dier. Het ligt binnen handbereik.

*jaapkuper@natuurvolgendbosbeheer.nl
Juli 2018.*